

İktisadi ve Fıkhi Yönleriyle
Para Üretimi

Hakan Şahin

HAKAN ŞAHİN

1984 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Gebze Teknik Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü ve İstanbul Üniversitesi İlahiyat Bölümü olmak üzere iki ayrı lisans programından mezun olmuştur. Bir süre bilişim sektöründe proje yöneticisi ve bilişim danışmanı olarak çalışan yazar, bu esnada İşletme Yönetimi alanındaki yüksek lisans eğitimini tamamlamış; çeşitli kuruluşlarda yönetici ve koordinatör pozisyonlarında çalışmıştır. Akademiye geçme kararı aldıktan sonra ilk olarak İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde dört yıldan uzun bir süre araştırma görevlisi olarak çalışmış, ardından İstanbul Medipol Üniversitesi'nde öğretim görevlisi kadrosuna geçmiştir. Bu çalışmayla birlikte İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı alanındaki doktora programından mezun olan Şahin, 2019 yılı itibariyle İstanbul Medipol Üniversitesi'nde doktor öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. İngilizce, İspanyolca ve Arapça bilmekte, profesyonel çevirmenlik yapmakta; bilişim teknolojileri, işletme, ekonomi, etik ve İslam dünyası üzerine dersler vermeye devam etmektedir. İslam tarihi ya da ekonomi alanlarında ulusal hakemli dergilerde yayımlanmış beş makalesi bulunan yazar, İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde üçüncü bir lisans eğitimi almaktadır.

KISALTMALAR

- AAOIFI** : İslami Finans Kuruluşları için Muhasebe ve Denetleme Kurumu
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
BDDK : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
FED : Federal Rezerv Sistemi
GSMH : Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH : Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
MB : Merkez Bankası
SPK : Sermaye Piyasaları Kurulu
T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
TCMB : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
TMSF : Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE : Tüketici Fiyat Endeksi

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	4
TAKDİM.....	9
ÖNSÖZ.....	13
GİRİŞ.....	15
KAVRAMLAR.....	21
İktisadi Kavramlar.....	21
Fıkhi Kavramlar.....	23
I. BÖLÜM	
DOĞASI, ÖZELLİKLERİ, FONKSİYONLARI VE TÜRLERİ	
AÇISINDAN PARA.....	27
1. Paranın Doğası: Parayı Ortaya Çıkaran Nedenler.....	29
Karşılıklı İhtiyaçları Denk Getirme Sorunu.....	30
Bölünemeyen Mallar Sorunu.....	30
Serveti Saklama Sorunu.....	31
2. Paranın Özellikleri.....	33
Dayanıklılık.....	33
Bölünebilirlik.....	34
İşlenebilirlik.....	35

Homojenlik (Mislilik)	36
Geçerlik	36
3. Paranın Fonksiyonları	38
Mübadeleyi Kolaylaştırması	38
Ortak Hesap Birimi Olması	38
Serveti Saklama Aracı Olması	39
4. Paranın Türleri	40
Dayanağı Bakımından Para Türleri	40
<i>Doğal Para</i>	40
<i>Resmî Para</i>	42
Fiziksel Yapısı Bakımından Para Türleri.....	43
<i>Mal Para</i>	43
<i>Kâğıt Para</i>	44
<i>Kaydi Para</i>	46
II. BÖLÜM	
PARA ÜRETİMİNİN İKTİSADİ AÇIDAN ANALİZİ.....	51
1. Mal (Bankacılık Dışı) Para Üretimi	53
Özel Mal Para Üretimi	56
Resmî Mal Para Üretimi	65
2. Kâğıt Para ve Kaydi Para Üretimi.....	71
Bankacılık Dönemlerine Göre Para Üretimi.....	76
<i>Emanetçi Bankacılıkta Para Üretimi</i>	76
<i>Orta Çağ Bankacılığında Para Üretimi</i>	77
<i>Modern Bankacılıkta Para Üretimi</i>	78
Kısmi Rezerv Bankacılığı.....	81
Merkez Bankacılığı.....	90
<i>Lehte Argümanlar</i>	95
<i>Aleyhte Argümanlar</i>	102

III. BÖLÜM

PARA ÜRETİMİNİN FIKHİ AÇIDAN ANALİZİ	107
Kur'an-ı Kerim'in Nazil Olduğu Dönemde Para.....	109
1. Kur'an-ı Kerim'de Para Olgusuna Temas Eden Ayetler	113
Nisa 4/29.....	113
Araf 7/85.....	115
Hud 11/85.....	117
Şuara 26/181-183.....	118
Mutaffifin 83/1-3.....	118
Bakara 2/282.....	120
Zuhruf 43/32.....	123
2. İslam'ın Erken Döneminde Para Üretimini Etkileyen Uygulamalar	125
Hz. Peygamber'in Uygulamalarında Para.....	125
<i>Fiyatlara Müdahale Yasağı ve Bunun Para Üretimiyle İlişkisi</i>	127
<i>Tağşiş (Paradan Para Üretme) Yasağı</i>	131
<i>Para (Ağırlık Birimi) Standardizasyonu</i>	132
Hz. Peygamber Sonrası Uygulamalarda Para.....	133
<i>Para Standardizasyonu (Ömer bin Hattab Uygulaması)</i>	134
<i>Gıda Kuponu (Kâğıt Para) Üretimi (Ömer bin Hattab Uygulaması)</i> ...	135
<i>Özel Banknot Üretimi (Zübeyir bin Avvam Uygulaması)</i>	136
<i>Resmî Para Basımı (Abdülmelik bin Mervan Uygulaması)</i>	139
3. Fıkıh Literatüründe Paraya İlişkin Görüşler	141
Fıkıh Açısından Mal (Bankacılık Dışı) Para Üretimi.....	141
Fıkıh Açısından Kâğıt Para ve Kaydi Para Üretimi.....	143
4. Diğer Görüşler	156
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	163
KAYNAKÇA	169

TAKDİM

İstikrarlı para için tek umudumuz, parayı politikadan koruyacak bir yol bulmaktır. Tüm parasal kötülüklerin kaynağı ve kökeninde yatan, devletin para basma konusunda uyguladığı tekeldir.

Friedrich August von Hayek

Yazı ve para... Birinin temelinde insanı insan yapan düşünce ve ifade; diğerinin temelinde insanla birlikte var olduğunu gördüğümüz, insanın olduğu her yerde mutlaka bulunan mübadele yatmakta. Bu bakımdan aslında her iki olgunun da icat edilmemiş, insan doğasında mündemiç gerçekliklerin dışı vurumu, -Hakan Şahin'in de belirttiği gibi- insan davranışlarının doğal sonucu olduğunu savunmak mümkün... Ontolojik temelleri ve ruhları varoluşsal olsa bile yazının ve paranın, yapıları itibarıyla bir bakıma insan kurgusuna dayanmakta oldukları, tarihsel süreç içinde yapılaşarak evrildikleri ve bugünkü biçimlerini aldıkları kabul edilmektedir. Newton ile Leibniz'in veya Einstein ile Barbour'un zamanın fiziksel gerçekliğin temel ve varoluşsal bir unsuru olup olmadığına ilişkin tartışmasına benzetilebilecek bu felsefi bahsin ötesinde, yapay toplumsal kurgu olarak kabul edilse de, paranın yaygınlığı ve insanlık tarihindeki etkileri gerçekten çarpıcıdır. Arkeolojinin bulguları, şimdiye kadar bulunan en eski yazının Göbeklitepe'de bulunan, günümüzden on iki bin yıl öncesine ait piktogram olduğunu göstermektedir. Metal parçaları da dâhil olmak üzere bazı nesnelere beş bin

yıldır alışverişlerde kullanıldığı bilinse de resmî mal para olarak kabul edilen en eski altın sikkelerin basıldığı Lidya Krallığı da aynı coğrafyanın batı ucunda yer almaktadır. Dolayısıyla Anadolu'muzu, bu iki kadim kurgusal gerçeğin tarihte arz-ı endam ettiği ilk sahne olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır.

Para ile ilgili en önemli hususlardan biri de bir nesnenin para olabilmesinin, nitel özelliklerine veya arkasındaki siyasal güce değil, son kertede iktisadi birimler tarafından para işlevi gördüğünün kabul edilmesine bağlı olmasıdır. Dolayısıyla bir şeyin para olması, toplumun doğal koşullarda oluşan ortak rızasıyla gerçekleşmektedir. Bu bakımdan iktisadi analize ancak 19'uncu yüzyılda dâhil edilebilen talep unsurunun varlığının ve etkisinin en açık biçimde gözlemlendiği şeyin para olduğunu savunmak mümkündür.

Mübadele ve değer saklama aracı ve belki de en önemlisi hesap birimi olma işleviyle medeniyetin gelişiminde tartışmasız bir öneme sahip olmasına, tarihi bu kadar eskiye dayanmasına ve kullanımı bu kadar yaygın olmasına rağmen para, iktisat kuramının en tartışmalı varlığıdır. Büyük iktisat okulları paranın tanımı ve işlevleri hakkındaki görüşleriyle birbirinden ayrışır. Bir başka deyişle para teorisi, iktisat biliminin kuramsal çerçevesinde temel meselelerden birini teşkil eder.

Paranın serüveninde önce kıymetli madenler karşılığında ihraç edilen, daha sonra giderek yasal ödeme aracı olan kâğıt paraya geçiş ayrı bir dönüm noktası teşkil eder. Son üç yüzyıl içerisinde tüm dünyada yaygınlaşan kâğıt para sistemi ekonomideki paradigmayı değiştirmiştir. Bu geçişle birlikte para basmanın devlet tarafından ve merkezî bir otorite aracılığıyla gerçekleştirilmesi yöntemi benimsenmiştir. Üretim artışıyla orantılı olmayan karşılıksız para arzı, enflasyonu, modern dönemin en önemli ekonomik sorunu hâline getirmiştir. Fiyat istikrarının sağlanamaması finansal istikrarsızlığı ve krizleri getirmiştir. Bu duruma bir çözüm arayışı olarak ortaya çıkan merkez bankaları ile para politikası iktisat biliminin de gündelik yaşantının da önemli bir unsuru olmuştur.

İslam medeniyeti para ile ilgili yaklaşımında klasik düşüncenin genel felsefesini yansıtır. Aristoteles'ten Ricardo'ya ve hatta Marx'a kadar uzanan klasik para düşüncesi ile Gazzâlî'nin, İbn Teymiyye'nin ve İbn Haldun'un bu konudaki görüşleri arasındaki benzerlik gözle görülebilecek kadar açıktır.

Yine bu çalışmanın hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde ortaya koyduğu gibi tarihin en önemli ticaret güzergâhlarından kadim İpek Yolu'nun üzerinde bulunmanın da etkisiyle çok erken dönemlerden itibaren parasal ekonomiyi tecrübe etmiş Müslümanlar, para konusuyla ilgilenmiştir. Bilginin kaynağı olarak olgunun kendisine ilişkin gözleme ve tecrübeye dayalı bilgiyi, mantıksal akıl yürütmeyi ve vahyin temel ilkeleri ile Hz. Peygamber'in (s.a.s) örnekliliğini alan İslam âlimleri, paranın fikhını da bu çerçevede geliştirmiştir.

Modern dönemde iktisat biliminin gelişmesi üretim araçlarında ve ilişkilerinde yaşanan büyük dönüşümün içinde cereyan etmiştir. Ne yazık ki İslam dünyası bu gelişmelerin etkin bir unsuru, belirleyici bir aktörü olamadığı için kuramın inşasında da kendi bakış açısını yansıtmaya olanağı bulamamış; ekonomik gerçeklikle ve iktisat kuramıyla kaçınılmaz olarak yüzleşmek durumunda kaldığında ise olguyu içselleştirerek kavramak ve özgün bir sentez ortaya koymak yerine tepkisel bir tavır sergilemiştir. İslam medeniyet birikimini ve Müslüman toplumları korumayı amaçlayan ve iyi niyetinden kuşku duymadığımız bu tavır, Müslümanların, iktisadın bu son derece kritik konusunda dar bir alana sıkışarak paranın tanımı, işlevleri, fiyat-değer kuramıyla para teorisinin ilişkisi, fiyat istikrarı ve enflasyon gibi temel meseleler yerine "altın para" - "kâğıt para" veya faiz-riba gibi tartışma başlıklarına odaklanmalarına yol açmıştır.

Hakan Şahin'in bu çalışması söz konusu alanda önemli bir açığı doldurmakta, bundan sonra yapılacak çalışmalar için değerli bir başvuru ve ilham kaynağı teşkil etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s) döneminde ve hemen sonrasında Müslümanların para kavramına yaklaşımı, paranın satın alma gücünün korunması konusundaki duyarlılıkları, para standardizasyonu, kâğıt para kullanımı ve İslam'ın temel değerlerine uygun biçimde kısmi rezerv bankacılığı uygulamaları gibi konularda sağladığı bilgiler bu çalışmayı alanın öncülerinden yapmaya yetecektir.

Şayet evrimsel başarının ölçütü; bir varlığın çoğalarak dünyanın her tarafına yayılması ve zaman içinde çevresel etkenlerde gerçekleşen değişimlerin doğurduğu zorluklarla başa çıkabilecek şekilde sürekli kendisini geliştirerek yeni şartlara uyum sağlayabilme becerisi göstermesi olarak kabul edilecek olursa, merkez bankalarının dikkat çekici derecede başarılı olduğu ortadadır (Capie, vd. 1994).

Şahin, serbest bankacılıktan merkez bankacılığına geçiş dönemindeki tartışmaları bugüne taşıyarak para politikasının kurala bağlı olmasını savunmaktadır. ABD’li düşünür Emerson’ın; “Para çoğunlukla pahalıya mal olur.” sözü bir bakıma çağdaş para politikası anlayışını ahlaki değerlerle buluşturan bir tespit niteliği taşır. Bu tespite ve Kur’an-ı Kerim’in tüm iktisadi işlemler için öngördüğü “karşılıklı rıza” şartına uygun biçimde toplumu temsil eden bir kurumun sürece müdahil olması gerektiğini vurgulayan Şahin, para politikasının uygulayıcısı durumunda olan bir merkezî para otoritesinin meşruiyetinin, toplum yararına bağlayıcı kuralların varlığı ile mümkün olacağını savunmaktadır. Ayrıca Merkez Bankası’nın karar mekanizmasından çalışma esaslarına kadar birçok konuda değerli önerilerde bulunmaktadır.

Çalışmayı kitaplaştırarak yayımlamak suretiyle “Bilgiye yapılan yatırım en yüksek getiriye sağlar,” ilkesini hayata geçiren Al-Baraka Türk Katılım Bankası’nı bilim ve fikir hayatımıza sağladığı bu değerli katkıdan ötürü kutluyor, Hakan Şahin’in eserinin bu alanda bundan sonra yapılacak çalışmalara yol açmasını diliyorum.

Doç. Dr. İbrahim Turhan